I

Перед війною діло було. У панській Польщі, як писалося тоді в наших газетах.

Молодий лемко Микола лісником влаштувавсь працювати. Попобігав, роботи шукаючи: на убогих моргах земельки пісної не розхазяйнуєшся. А він народився тринадцятим: чортова дюжина. Добре, що родич далекий (вік за нього молитись!) кому треба словечко замовив — узяли лісником на роботу. Робота не каторжна, і на кожному дереві як не кожух, то мешти висять. Молодий лемко Микола за цю роботу зубами вчепився: таке щастя раз у житті випадає, та й то далеко не всім. Кожну деревину як дитину власну стеріг. Кожного оленя пас.

А тут — вовки завелися, звідки вони і набігли! Цілісінька тічка вовків. Оленів ріжуть, зайців-лисиць підмітають. До людської худоби добралися. Собак навіть крали. От-от на людей почнуть нападати.

Молодий лемко Микола ударив на сполох, побіг до пана директора.

Директора дуже та звістка розгнівала: ногами тупотів на Миколу. Собаки то, а не вовки! Собаки, пся крев!

Директор в літах уже був: півроку лишилось до пенсії. То йому що — теж ґвалт піднімати, облави влаштовувати? Гляди, ще й пенсію зріжуть, що розвів у лісі вовків.

Молодому лемкові Миколі й послухатися б. Погодитися з паном директором, що то таки собаки, а не вовки. А він затявсь на своєму.

Зарядив свого іфіса шприцом, що присипляє звіроту, та й приволік панові директору до кабінету сіроманця найбільшого:

— Оце що, не вовк?

— Забери! Забери, пся крев, собаку! — затупотів ногами директор.

І чи то від крику шаленого, чи від тупоту лютого вовк візьми і прокинься...

Молодого лемка Миколу з люстри знімали. А пан директор зламав собі карк. Стрибонув у вікно з другого поверху, на плечах раму виніс. Ну хто ж після цього лемка дурного на роботі триматиме?..

Не довго й без роботи в батьків на шиї сидів: війна заварилася.

Військо польське, що нахвалялося гоноровито німецькі танки посікти на локшину шаблюками, за тиждень-другий розколошматили. А тут ще й совіти з іншого боку підперли, швабам руку дружби подавши.

Куди діватися лемкові?

І завербувався Микола на роботу в ту ж Швабію. Фюрерові переможну зброю кувати.

Як він її там кував, розповідать не любив. Німці їх усіх, завербованих, вважали за бидло. У чорному тілі тримали. Тільки й того, що не за колючими дротами. Як полонених з совітів: ті мухами дохли, палить не встигали.

Ще й відпускали зрідка до міста, якщо не проштрафишся. З пов'язкою "остарбайтера" на лівій руці. Красива пов'язка, готичними літерами виписана, а Микола її перед кожним поліціянтом за спину ховав: боявся, що ухоплять за карк — та до поліції.

Ходив містечком ошатним, вітрини крамниць роздивлявся, куди тільки німцям заходить дозволено. На виставлені наїдки потай облизувався. Виду не подавав, який голодний не був. Не втрачав постави уродженої. Не будь-хто — лемко іде!

Ходив-ходив молодий лемко Микола містечком ошатним та й виходив дівчину, яку звали Вірою, а прізвище — Лепська. Чистокровна полька, тільки з тих, що на тамтій Україні жили, під совітами. Багато тоді поляків було там розкидано, то вже потім, після війни, у Польщу повибиралися.

А він спершу не знав, що вона полька. Думав — німкеня. "Ти диви, і серед них є отакі файні дівчата!" В очах утопитися запросто. Та акуратне ж, акуратне, мов щойно скупане. Ще й фартушок накрохмалений. І бантик біленький на голівці русявій.

Котить коляску, а в колясці — мале німченя.

Раз обігнав лемко Микола красуню — обернувся, назустріч пройшовся... Обігнав удруге... А третього разу заговорити наважився.

Німецькою. Сленгом. Що ним тубільці зроду-віку розмовляють з колонізаторами.

Дівча й зупинилося — Миколу в очах своїх утопило.

— Цо пан муві? — озвалась по-польськи.

У молодого лемка Миколи й душа заспівала.

І почали вони уже вдвох немовля німецьке вигулювати.

Як скінчилась війна, забрав Микола Лепську Віруньку до себе на Лемківщину. У велику сім'ю, що у тісняві, як бджоли у вуликові. На морги злиденні, на землю пісну, що каміння тільки й родить.

Дивилася-дивилася на те лихо Вірунька та й стала чоловіка знаджувати на свою батьківщину. Де землю не моргами — гектарами міряють. Де чорнозем — хоч на хліб намазуй. Де тільки татко і мамка її, єдину доньку, виглядають. Де річка сумирна і тиха, а не ось ця, що під боком реве: от-от хати позносить. Де луг — до самого неба. І трави на лугові тому — косиш не перекосиш...

Слухав-слухав молодий лемко Микола про річки молочні й кисільні береги та й вирішив їхати.

II

У поруйнованім війною селі опинився. Що його уже совітська влада дотла обдирала. Не гірше німецької. Де таки й справді чорнозем — хоч намазуй на хліб, і ріка замалим не тече молоком, і поля гектарами, а не моргами зміряні. Золото, золото, куди не ступи, а людяки якісь аж пришиблені по тому золоту ходять.

Довго ж намагався зрозуміти молодий лемко Микола, що і до чого...

III

Ну й став жити — куди мав діватися? На Лемківщину? Так там таке заварилося, що лемки білому світу не раді були. Новий польський уряд, збільшовичений, провів операцію "Вісла". Щоб не плодились бандерівці. У совітів навчившись, підігнали ешелони та лемків усіх, усіх до одного, на піски неродючі в бік моря Балтійського й виселили: "Хазяйнуйте, пся крев, якщо шануватись не вміли!"

Скільки їх там перемерло, стражденних!..

А тут людей давно шануватись совіти навчили: як не дерли три шкіри — мовчали. Хіба що зберуться, хильнуть по чарчині та "Ой ти, Галю..." заголосять одне поперед одного. Мов до тієї Галі і моляться. Що їх, життям люто покривджених, тільки й тримала на світі...

Та ще крадуть, прости мене Господи! З гуртового, з суспільного. Бо не вкрадеш — не проживеш... Вже як нічого не несеш під полою з роботи, то якось воно і невдобно.

Тож Микола і став приживатися у світі цьому дивовижному. Звикати якось до нього.

Став ходити на роботу в колгосп — зароблять трудодні пустопорожні. І потроху-потроху теж красти навчився. Вірунька в штани потаємні кишені нашила: відро зерна влазило! А жінота — за пазухами та попід спідницями. Як миші носили.

Миколу спершу совість мучила. Ніс зерно в тій кишені, а довкола мов "Злодюга! Злодюга!" кричало. Та згодом звикнув.

Людяка — вона до всього звикає.

Жили в хаті саманній, по війні наспіх зліпленій. Віруньчині батьки невдовзі й померли, та хата недовго була спорожнілою. Лемко Микола беріг сімейну традицію: настругав дітлашні повну хату. Та всі у нього, у бахура. Родила — тіло тріщало.

А в неділю наряджався в святковий костюм, привезений із Швабії, взував мешти блискучі, а на голову — капелюха з пір'їною, і леґінь леґенем поважки селом походжав. Молоденьким вдовичкам (скільки ж їх війна розплодила!) очі зривав. Що ладні були його разом з костюмом отим на свої груди сирітські покласти. Спали і снили про лемка.

Ох і ревнувала ж Вірунька! Ох і пильнувала, щоб якась відьма-розлучниця чоловіка не вкрала!

Було усього: і сварок, і крику, і сліз. А він лиш усміхався у вуса (бач, і вуса завів парубоцького):

— Та не журись, жінко, не змилиться...

"А шляк би тебе трафив! Заодно з тим, що намилюєш!" Лемченят півсела напустив. Так принаймні Вірунька вважала. До якої дитини не приглянеться — лемчисько викапаний. Хоч під своє крило всіх збирай.

IV

А потім про лемка Миколу село все заговорило.

Та що там село! По району прокотилося, дійшло аж до області.

Довкола села, що в ньому став жити Микола із жінкою Вірою, лежали якісь химерні ґрунти. З одного боку — чорнозем по шию, з другого — пісок перемитий. Гектарів п'ятсот, як не більше. Ріка тисячі років по заплаві гуляла та й нагорнула гори піску.

Нічого на полі тім не родило. Що не пробували сіяти — горіло на пню.

На нього давно і рукою махнули: нам і чорнозему вистачить.

Лемкові ж Миколі, який звикнув землю скупими моргами міряти, оте поле порожнє — колючкою в оці. Не раз його кроками міряв, прикидав, що й де садити. Отут сосна ростиме, а тут, на заболоченому, вільха. Озолотитися можна!

Мову заводив — сміялись, одмахувались.

А тут Сталін перетворювати природу надумався. Лісосмугами всю країну покрити.

Микола, лемко, й ожив. До району дійшов — переконував.

Одмахувались. Дай, чоловіче, нам спокій із своїми гектарами, тут немає чим лісосмуги засаджувати.

Ходив-ходив, страждав-страждав лемко Микола та листа й накатав. У Москву. Сталінові. Цісареві над усіма цісарями.

Дальше району той лист і не дійшов.

Перехопили, до отієї установи стали тягати, що з неї наперед ногами виносять. Хто це йому пораяв такого листа написати? Вождя народів тривожити? Не вірили, що він сам до такого додумався.

Вже й статтю йому шили: диверсант німецько-англійський, надумався сталінський план перетворення природи зірвати. Вже й тюрма його ждала або куля в потилицю. Та Микола, на щастя своє, зізнався, що він не один лист, а два написав. Щоб хоч один до високого адресата дійшов.

Кинулися шукать другий лист — немає листа! Прозівали, проґавили, уже, мабуть, у Москві. Ану ж батько народів і справді той лист прочитає? Та й спитає із них, як уміє питати.

І загуло, завертілося.

З переляку великого кинули всю техніку, що нею лісосмуги прокладати збиралися, на піщане те поле, будь воно й прокляте, саджанців скільки треба навезли. За тиждень упорались.

І зазеленів, підростаючи, ліс на полі досі порожньому, село од зимових вітрів захищаючи. І стали плодитись у ньому не тільки гриби, од маслят аж до білих, а навіть звірота набігла. І зайці, й лисиці, і борсуки товстопузі, навіть лосі та сарни почали гостювати. І начальство районне уже вище начальство в ліс той привозити стало: хвастатись, як вони геніальний сталінський план у життя втілюють.

У газетах дзвонили, кричали по радіо. Про лемка ж Миколу — ані словечка.

Тільки люди про те пам'ятали, хоч скільки літ уже збігло.

Збираються до лісу по глицю на розпал чи по ті ж сироїжки-маслята, не забувають сказати, що до Лемкового лісу рушають.

V

А він хату нову будувати надумався.

Бо ця уже зовсім розвалюхою стала, дітлашня всі стіни оббила. У дощі стеля протікає, як решето, от-от обвалиться.

Батько Сталін давно уже вмер, у Москві став царювати Микита. Кукурудзою ледь не задушив неосяжну країну. А потім (все було йому мало) цілину в Казахстані засівати затіяв. Степи переорати, де зроду-віку казахи табуни свої випасали. Засіять пшеницею. Чорні бурі до неба підняти.

Тоді все швидко робилося: спершу зроблять, тоді чухмарять потилиці. Добре, що не встигли північні річки "вспять" повернути — затопили б і Європу, і Азію. Встигли тільки Дніпро в суцільне болото перетворити. Що тепер з тими болотами робити, сам Господь не докумекає.

Ну, а дядькові Лемкові (не Миколою ж сорокап'ятилітнього чоловіка кликати!)... дядькові Лемкові нова хата на серце лягла.

П'ятикімнатна. З "вирандою" й літньою кухнею. Ще й з опаленням паровим. Замість печі, що на півхати розсілася і паливо жере як не в себе. Піч у літній кухні можна поставити, бо без печі ні спекти, ні зварити.

Тільки де ж тих грошей дістати — нову хату ставити?

В колгоспі що заробиш, те й проїси — не встигнеш оглянутись...

"А поїду на цілину! Там гроші, кажуть, загрібають лопатами. І руки робочі потрібні".

Не довго й збирався — поїхав. Хоч Віра вслід криком кричала. Що бахурі з'їдять її з кісточками.

Та сльозам жіночим вірити — на світі не жити.

Два сезони одбув на цілині Лемко Микола. Не пив, не гуляв — гроші докупи складав. Привозив — і на ощадкнижку. Щоб набігали проценти.

А тут Микиту зняли. Брежнєв прийшов: БАМ прокладати затіяв. Через сибірську тайгу, ліси й вічні мерзлоти. Подалі од кордону з братнім Китаєм, з яким Микита на смерть посваритися встиг. Ледь не скінчилось війною. Ото була б дружба!

Знову поклик на весь Союз неосяжний: БАМ прокладати.

Лемко й собі став у далеку дорогу збиратись — за копійкою свіжою. Але жінка на порозі трупом лягла: або я, або БАМ! Та й діти за поли вхопилися.

Тож лишалося ждати, що набіжить потрібна сума з процентами, отоді уже й братись за новий будинок.

І таки діждався б, терпцю не позичати, коли б не перебудова. Коли б не Горбачов, не Павлов, що його мордяка в найширший екран телевізора не влазила. Вигребли усі гроші з республік, всі до копієчки вигребли, навіть ті, що на похорон собі старі люди збирали, і ті підмели — забрали в Москву, не лишилося й сліду. Слід-то, щоправда, лишився: в кишенях бездонних. В отих, що при владі.

Ну, а Лемкові — дуля з маком. Та ще обіцянка-цяцянка: через двісті літ повернути.

VI

Плакала Лемкова омріяна хата нова, плакала. А заодно і Віруня журилася, що здуру державі повірив, яка зроду-віку людей обманювала, гроші їй задаремно одніс.

Та журись не журись, а жить якось треба. Діти розлетілись, розбіглися, а вони, старі, лишилися вдвох.

Хазяйнували на своїх сотках — город наче лялечка. Кожна стеблина-рослина доглянута. Сто раз прополена, сто раз полита. Щоранку на той город Лемко виходить лелекою. Сапку придумав: ручка по шию. Щоб за кожним кроком не кланятись. Коси не пожалів на ту сапку: чорнозем під нею пливе, як пісок.

І Віра поруч: те-те-те зозулястою курочкою.

А сіно косити заходяться — в Лемка й коса найгостріша. Бриє — не косить. Рядки як по шнуркові кладе.

Вивершить Лемко два три стіжки, як вилиже вивершить, а тоді уже Віра до діла береться. Перевесла зладнає — коси дівочі, ще й безсмертники повплітає у кожне. І стоять копички ошатні, перевеслами тими підперезані. Як дівчата стоять. Що до шлюбу убралися.

А зайдіть до лемка у двір, на грушу помилуйтесь. Вся у щепах, отакенні груші медом стікають... А слива! Хто ж, окрім діда Лемка (тепер уже дід, на селі рано старіють: не встигнеш влізти у штани та оженитися, як ти уже — дядько. Хоч під носом ще голо-голісінько)... Хто ж, окрім Лемка, додумався на абрикосу-дичку, сливу щепити?

А він узяв та й прищепив.

І родить тепер та щеплена сливка угорки — ну такі, як кулак!

А квітник, що від вулиці! А коза наче скупана. А бройлерні кури з індиків завбільшки. А ошатні комірчина, сарайчик, хлівець, де рохкає паця рожева: щодня умивають.

— В тих Лемків сам Бог у дворі хазяйнує! — не втомлювалось дивуватись село.

А що хата стара, так і цю оновили: очеретяною стріхою світить.

Та й навіщо їм, двом, нова хата? Діти розбіглись світ за очі, онуків навіть лише зрідка привозять, не дадуть і натішитись: "Ніколи, ніколи!" З'їздив колись, ще на початку перебудови лихої, з'їздив до одного з синів, що жив на Донбасі, та недовго там і просидів:

— Щоб я у черзі за хлібом душився!

З хлібом тоді сутужно було, хоч Горбачов на вуха локшину й навішував, звечора за хлібом черги займали. Пам'ятаєте? Пішов старий

Лемко по хліб ні світ ні зоря — сто дев'ятнадцятим став у тій черзі! На долоні вивели цифру.

Плюнув та й зібрався додому.

VII

Селом новина прокотилася. Така — хоч падай, хоч стій.

— Лемчиха здуріла: на чоловіка в суд подала.

— В суд?

— Еге ж, у суд, прости мене Господи. Розводу требує...

Ну, в суд не в суд, а таки й справді хазяйство ділити затіяли. І двір навпіл, і город навпіл, і живність усю пополам. Порося хоч навпіл розпилюй.

І, звісно ж, хату.

Баба Вірка, Лемчиха, захопила сіни й кімнатку, а дідові — кімнату глуху. Ще й двері "бухветом" підперла: "Не діждешся, холера ясна, у двері ходити. Лазь у вікно".

Де діватися дідові — поліз.

А за що пересварилися, в селі так і не довідались. Та вони й самі до ладу не пам'ятали за віщо. В сім'ї як? В сім'ї вже як пересваряться, то хоч ножі з очей прибирай. Найлютішими ворогами стають.

А тут Лемко якось не втримався: бабу Вірку, яку пальцем за все життя не чіпав, лопатою нижче спини погладив. Вроді ж не здорово і

вдарив, а крику було на всеньке село. Віра смертельно образилась: гонорову шляхтянку по задниці лопатою врізати! Баба поперека перев'язала, ходила та охкала, що чоловік їй хребет перебив.

Поділились (восени діло було), озимину стали сіяти: кожне окремо. Лемко на своєму шматочку за якусь годину і впорався, а Лемчиха сусідку на поміч покликала. Ідуть одна біля одної, дрик— дрик... дрик-дрик зерном на всі сторони...

Дивився-дивився Лемко, дививсь та й не витримав: "Отак дрик-дрик сієте, дрик-дрик і ростиме!"

Узяв шаньку з зерном, жінок замалим не в шию потурив.

Іде непоспіхом Лемко, широко по земельці ступає. І за кожним кроком — щедрий помах руки. Щоб зерно протікало між пальцями, висівалося рівно.

Пересіяв і те, що вони надридрикали.

А на осінь отакенна пшениця вродила. Кинулась Лемчиха її жать-молотити та й сплеснула руками: не заїде комбайн! Її ж смужечка городу за чоловіковою, що від вулиці.

А він, Лемко, і про це за дурну бабу подумав: весною навпроти клаптя, що на ньому озимина зеленіла, посіяв ячмінь. Зібрав — от і прохід для комбайна.

VIII

Що іще про Лемка можна додати?

Хіба що те, що він по-сусідськи моїй дружині кошика сплів. Хоч на виставку кошик!

Лозина до лозини так припасована, що мак не просіється.

Ще й узор кольоровим дротом уплів. Очей не відірвеш.

Оце, здається, і все.

Все про Лемка Миколу. Який до самої смерті не переставав дивуватись, як же це треба народ затовкти, щоб він, цей народ, розучився жити по-людському.

Ага, ще одне. Ледь не забув, уже й отакенну крапку поставив.

У діда Лемка два брати за кордоном жили. В Канаді. Писали, в гості запрошували.

Не поїхав. З тієї причини, що брати набагато краще од нього жили.

Лемко — він скорше умре, аніж старцюватиме.

IX

Отакий народ у чужинецькі піски закопати?!